

HARMINCHÁROM ELTÉRŐ VAGY ÚJ OLVASAT HYPEREIDÉS ATHÉNOGENÉS ELLENI BESZÉDÉBEN

HORVÁTH László^{1,2*}

¹ELTE BTK Ókortudományi Intézet, Görög Tanszék, Magyarország

²ELTE Eötvös József Collegium, Magyarország

Beérkezett: 2022. szeptember 12. • Elfogadva: 2022. október 8.

© 2023 A szerző

ABSZTRAKT

A tanulmány azt a harminchárom szöveghelyet mutatja be, ahol Jensen mértékadó kiadásához képest a szerző eltérő vagy új olvasatot javasol. A javítások autopsziával végzett kollacionálás eredményei. Bár többségük kisebb jelentőségű, néhány új olvasat Athénogenés és Troizén kapcsolatát jobban érthetővé teszi. A városba később makedón helyőrséget telepítő athéni metoikos minden bizonnyal Troizénban nevelkedett és emiatt menekült oda vissza Chairóneia előestéjén. Ezért kaphatott bizalmat a troizéniaktól, amivel a szónok állítása szerint rútol visszaélt.

KULCSSZAVAK

Hypereidés, Athénogenés, új olvasatok, Troizén

Hypereidés *Athénogenés ellen* című beszédének készülő kritikai kiadásában összesen harminchárom helyen javaslok új vagy eltérő olvasatot Jensen és több esetben a korábbi kiadók megoldásaihoz képest. A javaslatok a papirusz autopsziával történt vizsgálata alapján születtek, az alábbiakban tehát nem olyan megoldásokat sorolok fel, amelyekben – egyes kiadókánál – olykor bővelkednek a tizenhét columnából álló töredék végletesen romlott helyei. Nem ógörög fogalmazást, modern mondatokat szerkesztettem Hypereidés vélt gondolatainak visszaadására, hanem a kiolvasható betűmaradványok és az újraszámolt betűközök alapján a

* Levelező szerző. E-mail: horvathl@eotvos.elte.hu.

meglévő szöveghez ragaszkodtam és így javítottam. Az olvasatok többnyire kisebb jelentőségűek, de olyanok is akadnak, amelyek a tartalom jobb megértéséhez vihetnek közelebb miniket. A ránk maradt töredék elejétől kezdve sorrendben tárgyalom a szöveghelyeket.¹ A háttér megismeréséhez – Jensen összefoglalója alapján – mindenekelőtt az ügyet és a beszéd tartalmát összegzem.

Athénogenés egyiptomi származású athéni metoikos volt, aki logográfusi tevékenysége mellett három illatszerüzlettel is rendelkezett az agorán. Egyikben Midas nevű szolgája volt az üzletvezető, akinek két fia volt. Bizonyos Epikratés (col. XI 17), aki athéni polgár léteére sem gazdag, sem kifejezetten okos nem volt, beleszeretett Midas egyik fiába, és mindenképpen meg akarta vásárolni tulajdonosától. Athénogenés a hetéra Antigona segítségével némi vonakodást és egyezkedést követően rávette Epikratést, hogy a szeretett fiúval együtt 40 mináért annak apját és testvérét, és az egész illatszerüzletet is vegye meg az adósságokkal együtt. A valós tartozásokat azonban Athénogenés elhallgatta, a vevő pedig nem volt kellően elővigyázatos, így a földművesből illatszerboltossá vált Epikratés három hónap alatt 5 talentum adóssággal szembesült. Amikor vissza akarta vonni az üzletet, Athénogenés elutasította, ezért arra kényszerült, hogy beperelje őt. Nem volt azonban olyan törvény, amire a vádat biztosan alapozni lehetett volna, mert az, amelyik kimondta a magánszerződések érvényességét, az alperest támogatta. A per típusa (a bevezető szakaszában) a Negyvenek hatáskörébe tartozó δίκη βλάβης volt, értéke pedig, a tét (τίμημα) 5 talentum. Ha Athénogenést elítélik, bizonyosan a szerződést kívánta semmissé tenni, mintsem hogy kifizesse az 5 talentumot.² A perben mindkét részről két beszéd hangzott el, miként az Aphobos, Stephanos és mások esetében történt. Hypereidés első beszédéből (κατὰ Ἀθηνογένους Α') maradtak ránk a jelentős töredékek. Elhangzásának időpontjára magából a beszédből következtethetünk, tudniillik Kr. e. 480 óta több mint 150 év telt el (col. XV 17 sk.), így közvetlenül a Kr. e. 330 utáni évek egyikére keltezhető. Ezt a datálást támasztják alá a beszédben olvasható egyéb utalások is.³ A beszéd már az ókorban híressé vált. A περί ὕψους szerzője a ὑπερ Φρόνης beszéddel együtt a hypereidési könnyed és kifinomult stílus kiváló példájaként említi, amellyel Démosthenés sem tudott volna versenyezni.⁴

1. Col. II 16

κάκε[ίνη] σ[υνήγα]γεν [ή]μᾶς
εἰς τὸ αὐτό, ἐμέ τε καὶ [Ἀθηνο]γ[έ]νην, κα[ὶ]
διή[λλ]αξε, καὶ παρεκελεύσατ[ο τ]οῦ λοιποῦ
εὖ ποιεῖν ἀλλήλους.

¹ A szöveghelyeknél csupán a lacunák határait jelölöm, a bizonytalan olvasatú betűk hagyományos papirologiai jelölése, az alapontozás itt elmarad, a kritikai kiadásban azonban megtalálható, miként a hivatkozott szövegkiadók és szövegkiadások pontos bibliográfiai adatai is. A szöveghelyek értelmezéséhez a Jensen kiadását követő korábbi magyar fordításomat idézem.

² J. H. Lipsius: Zu Hypereides Rede gegen Athenogenes. *Philologus* 55 (1896) 43.

³ Fr. Blass: *Die attische Beredsamkeit*. Leipzig (1898²) III/2. 85.

⁴ Chr. Jensen: *Hyperides. Orationes*. Leipzig (1917) XXXVIII sk. A beszéd egyes sajátosságairól lásd Horváth L.: Komikus áthallások a szónoki érvelésben: (Hypereidés Athénogenés elleni beszédének felépítése). *AntTan* 50 (2006) 33–56.

„Ő (ti. Antigona) aztán létrehozta a találkozót köztem és Athénogenés között, kibékített minket és felszólított, legyünk ezentúl jó szándékkal egymás iránt.”

Javaslatom:

διή[λλ]αξε, καὶ παρεκελεύσατ[ο ἐκ τοῦ λοιποῦ
εὖ ποιεῖν ἀλλήλους.

A lacuna pontos mérete alapján az ἐκ praepositio is ott állt. Az ἐκ τοῦ λοιποῦ kifejezéshez lásd Is. II 32 és Dem. LIX 46.

2–3. Col. II 22 sk.

σὺ μὲν γάρ]» ἔφη «[τὸ ἀργύριον
ἐπ’ ἐλευθερία καταβαλε[ι]ς το[ῦ Μίδα]υ καὶ
τῶν παιδῶν·

„Te ugyanis – folytatta – ezt a pénzt Midas és a szolgálfiúk felszabadítására készülsz kifizetni.”

Javaslatom:

σὺ μὲν ὥς] ὀφλ[ῶν] ἀργύριον
ἐπ’ ἐλευθερία καταβάλ[λ]ε[ι]ς το[ῦ Μίδα]υ καὶ
τῶν παιδῶν·

„Te ugyanis amolyan tartozásképpen készülsz fizetni, hogy Midast és a szolgálfiúkat felszabadítsd.”

A 22. sorban Weil, a 23. sorban Diels és Blass olvasatát támogatom Jensennel szemben.

4. Col. III 17

εἰ μὲν γάρ] ἐπ’ ἐλευ-
θερία καταβάλ[λ]οιμι αὐτῶν τὸ ἀργύριον,
τοῦτο μόνον ἀπ[ώ]λλυον ὃ δοίην αὐτῶι,
ἀ[λλ’] οὐδὲν δεινὸν ἔπασχον· εἰ δὲ πριαίμην
ὠ]νήϊ καὶ πράσει,

„Mert ha a felszabadításukra fizetem le a pénzt, csak annyit vesztettem volna, amennyit adok neki, de nem történik semmi végzetes; ha viszont adásvételi szerződéssel veszem meg őket...”

Javaslatom:

εἰ μὲν γὰρ[ρ] ἐπ' ἔλευ-
θερίαι καταβάλοιμι αὐτῶν τὸ ἀργύριον,
τοῦτο μόνον ἀπ[ώ]λλυον ὁ δοίην αὐτῶι,
ἀ[λλ'] οὐδὲν δεινὸν ἔπασχον· εἰ δὲ πριαίμην
ὠ]νήι καὶ πράσει,

Diels és Stahl olvasatát támogatom Jensennel szemben. Egyfelől a lambda és az omikron között nincs olyan méretű lacuna, hogy egy másik lambdát befogadna, másfelől a doíην, valamint a párhuzamos szerkesztésű εἰ δὲ πριαίμην aoristosa is az aoristosi alakot támasztja alá.

5. Col. III 23

ἐπάξειν [μ]οι ἔμελλεν
ἕστερον τοὺς χρ[ησ]τάς καὶ τοὺς πληρω-
τάς τῶν ἐράνων

„Azt tervezte, hogy később rám küldi az uzsorásokat és a hitelezőket.”

Javaslatom:

ἐπάξειν [μ]οι ἔμελλεν
ἕστερον τοὺς χρ[ή]στας καὶ τοὺς πληρω-
τάς τῶν ἐράνων

Az első kiadó, Revillout és Diels olvasatát követem, amit Salvaneschi is megerősített.

6. Col. V 24

πρ[οσεκαλεσά]μεθα δὲ αὐ-
τὸν εἰς ὑμᾶς κατὰ [τὸν νόμ]ον.

„A törvény szerint elétek idéztük őt.”

Javaslatom:

πρ[ο]σ[εκαλού]μεθα δὲ αὐ-
τὸν εἰς ὑμᾶς κατὰ [τὸν νόμ]ον.

A lacuna mérete miatt Diels olvasatát támogatom más megoldásokkal szemben.

7. Col. VI 1

ἐξ [αὐτῶ]ν γὰρ τ[ῶν γ]εγρα[μμένων]
μαθήσεσθε τὴν ἐπιβουλήν αὐτίκα τὴν τού-
του.

„Mert a leírtakból pontosan fel fogjátok ismerni Athénogenés aljasságát.”

Javaslatom:

ἐξ [αὐτῶ]ν γὰρ τ[ῶν γ]εγρα[μμένων]
μαθήσεσθε τὴν ἐπιβουλήν αὐτοῦ τού-
του.

Bár a papirusz tóútu olvasatát Weil kifogásolta, és Sitzler nyomán Jensen a kiadásának addenda et corrigenda részében javította, érdemes megtartani a papirusz szövegét.

8. Col. VI 19

ὁ μὲν τοίνυν εἴ[ς] νόμος κε-
λεύ[ει] ἀψευ[δ]εῖν ἐ[ν] τῆι ἀγ[ορᾷ], πάντων
οἷμα[ι π]αρά[γγε]λ[μα] κάλ[λιστο]ν παραγ-
γέλλων.

„Elsőként vegyük tehát azt a törvényt, amely szerintem minden rendelkezés közül a legszebbet mondja ki: ne hazudj a piacon.”

A π[α]ρά[γγε]λ[μα] szó helyén a papiruszon véleményem szerint az alábbi látható: παρα[. . .]μμ[. . .] καλ[. . . .]ν. A második μ olvasata bizonytalan, de biztosan nem α. A π[α]ρά[γγε]λ[μα] κάλ[λιστο]ν olvasatot Jensen Blasstól vette át. Korábbi javaslatok: π[α]ρα[νο]με[ῖς] τῆ]ν Ἄν[τιγόνα]ν. Revillout, π[α]ρα[. . .]μμ[. . . .] ἀλ[ηθεύει]ν. Weil, παρα[γγε]λ[μάτω]ν. Vogt. A betűmaradványok és a lacuna mérete alapján felmerülhet: παράγραμμα (az apparatusban, nem a textusban). Hypereidés e viszonylag ritkán előforduló főnév igei alakját másutt hangsúlyos helyen használja: Euxenippos védelmében (or. III) col. XXIV (XL) 2 sk.⁵ A παράγραμμα jelentése itt: kiegészítés, toldalék. Az idézett törvény szövegében két toldalékra utalhat a szónok. Vagy a vádlott viselkedésére célozva (tudniillik Athénogenés épp hazudni szokott:

⁵ A columnáknál az előkészületben lévő kiadás számozását használom, a korábbi számozás zárójelek között szerepel. καὶ οὐδ' οὕτως ἀπέχρησέ μοι τὴν εἰσαγγελίαν δοῦναι, ἀλλ' ὑποκάτω **παρέγραψα**· τὰδ' εἶπεν οὐ τὰ ἄριστα τῶ δήμῳ χρήματα λαβών, εἶτα τὸ ψήφισμα αὐτοῦ **ὑπέγραψα**, καὶ πάλιν· τὰδε εἶπεν οὐ τὰ ἄριστα τῶι δήμῳ χρήματα λαβών, καὶ τὸ ψήφισμα **παρέγραψον**. καὶ ἔστι μοι πεντάκις ἢ ἑξάκις τοῦτο γεγραμμένον” „De még így sem voltam meglegedve a vádirattal, ezért a folytatásban is **hozzáfűztem**, hogy ezt és ezt mondta, tehát AZ ATHÉNI NÉPNEK NEM A LEGJOBBAT TANÁCSOLTA, MERT LEFIZETTÉK, aztán odaírtam a törvényjavaslatot. És újból, hogy ezt és ezt mondta, tehát AZ ATHÉNI NÉPNEK NEM A LEGJOBBAT TANÁCSOLTA, MERT LEFIZETTÉK, és odamásoltam a törvényjavaslatot. Ötször vagy hatszor írtam le ezt, mert úgy gondoltam, hogy az eljárást és a bírói döntést törvényessé kell tenni.”

ψευδεῖν) az α fosztóképző hozzáadását hangsúlyozza ironikusan (ἀψευδεῖν), vagy az ἐ[ν] τῆι ἀγ[ορᾷ] kifejezést tekinti kiemelt többletnek. Athénogenés ugyanis épp az athéni agora állandó szereplője, egész nap ott tartózkodik, ráadásul a leginkább kétes híré helyeken, a parfümboltokban. A szöveghely értelme tehát: a törvény általában tiltja a család hazudozást, de még hozzá is toldotta: a piactéren.

9. Col. VI 24

ὄ-

σους [ἐπτυθόμην, οὐδὲν ἀντιλέ]γω σοι,

„Akikről sorra tudomást szereztem, nem vitatkozom veled.”

Javaslatom:

ὄ-

σους [εὔ]ρ[ον ὄντας, οὐκ ἀντιλέ]γω σοι,

A betűmaradványok és a lacuna mérete alapján Blass olvasatát támogatom Jensennel szemben.

10. Col. VII 18

ἀλ[λὰ] μ[ὴ]ν οὐκ ἀπ[έ]χρ]ησε τῶι νο-
μοθ[έτηι]

„Ráadásul a törvényhozó nem érte be azzal.”

ἀλ[λ' ὄ]μως [οὐκ ἀπ]έχρ]ησε τῶι νο-
μοθ[έτηι]

Vogt olvasatát támogatom Jensennel szemben.

11. Col. VIII 8.

ὅπου δὲ οὐδὲ π[ερὶ] τῶν
αὐτοῦ ἰδίων αἱ μ[ὴ] δ[ικ]αίαι διαθηκαὶ κύρι-
αὶ εἰσιν, πῶς Ἀθηνογ[έ]νει γε κατὰ [τ]ῶν ἐ-
μῶν συνθεμέν[ωι] τοιαῦτα δεῖ [κ]ύ[ρι]α εἶ-
ναι;

„Ha tehát az ember jogilag kifogásolható rendelkezései még tulajdon vagyonával kapcsolatban sem érvényesek, ugyan hogy lehetne érvényes Athénogenésnek az én vagyonom kárára összeállított irománya?!”

Javaslatom:

Ἄθηνογ[έ]νει γε κα[ἰ] ὑπ[έ]ρ [τ]ῶν ἐ-
μῶν

A 6 sk. π[ε]ρὶ τῶν αὐτοῦ ἰδίων alapján itt is a περί praepositiont várnánk, Hypereidés azonban tudatosan vált, így is hangsúlyozva a mások vagyona feletti rendelkezés képtelenségét. A korábbi kiadók κατὰ javaslata az ellenséges, ártó szándékot sugalmazta, de nincs összhangban a maradványokkal, ráadásul a kiolvasható καί is jól stilizáltan a fokozást, kiemelést szolgálja. (Kenyon fent idézett olvasata előtt, amit Jensen úgy közöl, mintha valamennyi betűt látta volna még a töredékek rögzítését, vitrinbe zárását megelőzően – ami a lacunák méretében olykor megtévesztő képet eredményezett –, Revillout szerint γε καί [περὶ τ]ῶν, Weil szerint pedig γε κα[ἰ] περὶ τῶν] volt az olvasat.)

12. Col. IX 1 sk.

.....] σθέντα λ[...]
σ[.....] εἰς τὰ ἐν ἀγοραῖ, ἀτρέ[μα
δ' [έχων, ἐν τρισὶ] μηνσὶν ἅπαντα τ[ὰ] χρέα καὶ
τ[οὺς ἐράν]οις ἐπιθόμην· οὗτ[ος] δὲ ὁ ἐκ τρι-
γ[ο]νίας [ῶν] μυροπώλης, καθ[ή]μενος δ' ἐν
τῆ[ι] ἀγο[ραῖ] ὅ[σ]αι ἡμέραι, τρία [δὲ] μ[υ]ροπώλι-
α κεκτη[μέν]ος, λόγους δὲ κατ[ὰ] μῆνα
λαμβάνω[ν, οὐκ] ἤδει τὰ χρέα.

„Hát igen, én, akinek semmi köze sincs a piaci ügyletekhez, három hónap leforgása alatt, és a kisujjamat sem mozdítva, az összes hitelről és kölcsönről tudomást szereztem; ez viszont, bár harmadízíglén illatszerek-kereskedő, nap mint nap a piacon tanyázik, három üzlete van, és havonta kap elszámolásokat, nem tudott a hitelekről.”

Javaslatom:

.....] σθέντα. ἀ[λλ'
ἐ[γὼ] μὲν ὡς συνήθ]εια, εἰς τὰ ἐν ἀγρ[ῶ] διατρέ[χων
δ[ῆ]τα ἐν τρισὶ] μηνσὶν

„De én, aki – mint szoktam – folyton a földemmel kapcsolatos teendők után szaladgáltam, valóban (!) három hónap leforgása alatt...”

Az új olvasat véleményem szerint nemcsak a maradványokkal van nagyobb összhangban (bár a ὡς συνήθ]εια némileg hosszabbnak tűnik a lacuna méretéhez képest), hanem mondani-alójában is észszerűbb. Epikratés, a károsult az éthopoiia eszközét alkalmazva magát másutt is a bírák többségéhez hasonló földművesként/termelőként jellemzi, aki – szemben a család-illatszerekárussal – kizárólag az apjától kapott földjét műveli (col. XII 1 skk. [οὕτε μυροπώλης]ς εἰμὶ οὗτ' ἄλλην τέχνην ἐργάζο[μαι, ἀλ]λ' ἅπερ ὁ πατήρ μοι ἔδωκεν χωρία [μόνα] τ[α]ῦτα γεωργῶ). Itt is ez történik. A szónok keresetten kiemelt ellentétbe sűríti a vádló és a vádlott, a földmű-

ves és a városi kereskedő mindennapi tevékenységét. Az egyik folyton a földdel kapcsolatos ügyekben fáradozik és szaladgál, a másik pedig egész nap az agorán lebzsel: διατρέχων – καθ[ήμε]νος.⁶ A korábbi megoldások között egyedül Colin javasolta a δ[ῆ]τα olvasatot.

13. Col. IX 9

ἀλλ' ἐν μὲν
τοῖς ἄλλοις οὐκ [ἰ]διώτης ἐστίν, πρὸς δὲ τὸν
οἰκέτην οὐτ[ως ε]ῴηθη ἐγένετο

„Egyéb ügyleteknél persze korántsem kezdő, a saját szolgájával szemben viszont teljesen elbambult.”

Javaslatom:

ἀλλ' ἐν μὲν
τοῖς ἄλλοις οὐκ [ἰ]διώτης ἐστίν, πρὸς δὲ τὸν
οἰκέτην αὐτ[οῦ ε]ῴηθη ἐγένετο

Diels olvasatát támogatom Jensennel szemben.

14. Col. IX 13

οὐ-
κ ἀπολόγημ]ά ἐστιν, ἀλλ' ὁμολόγημα

„Cáfolat helyett egyenesen elismeri.”

Javaslatom:

οὐ-
κ ἀπολογί]α ἐστιν, ἀλλ' ὁμολόγημα

Revillout és Blass olvasatát támogatom Jensennel szemben.

15. Col. X 19 sk.

σὺ δὲ τὸν] νόμον ἀφεις περὶ συνθ[ηκῶν
παραβαιν]ομένων διαλέγη.

„Te pedig, Athénogenés, mintha a törvény nem is léteznék, egy megszegett szerződésről vitázol!”

⁶ A διατρέχων-hoz lásd Charitón I 7,3: ἔωθεν οὖν διατρέχων εἰς τὸν λιμένα, ἕκαστον αὐτῶν ἀνεζήτει.

Ebben az esetben javaslatom nem a maradványok eltérő olvasatából, hanem párhuzamos helyek alapján merült fel (az apparatusban, nem a textusban):

περι συνθηκῶν
ἰσχυρίζομένων διαλέγει

„Kötelezően érvényes megállapodásról érvelsz beszédedben.”

Hypereidész két másik helyen is használja a kifejezést: col. VIII 17 εἶτα σὺ ταῖς συνήκαις ἰσχυρίζη, ἃς ἐνεδρεύσαντές με σὺ κ[αὶ ἡ ἑταιρία] σο[υ ἐ]σημήνασθε („És te még bizonyítékként mered lobogtatni a szerződést, amit úgy íratatok alá velem, hogy te és a hetairád törbe csaltatok”) és Euxenippos mellett (or. III) col. IV (XX) 17 σκκ. Πολύευκτος ἔλεγεν, οὐ φάσκων δεῖν τοὺς ἀπολογουμένους ἰσχυρίζεσθαι τῷ εἰσαγγελτικῷ νόμῳ („Polyeuktos olyan állhatatosan hangoztatta vádbeszédében, hogy a védelem ne próbáljon a hazaárulásról szóló törvénybe kapaszkodni.”) A korábbi kiadók hasonlóan elképzelhető megoldásai: ἐπιβουλευ]ομένων vagy παραβαιν]ομένων Diels, Revillout, De Falco és Jensen (csak az utóbbi), ἐπιβουλευ]μένων Blass, [τῶν] ἀντιλεγομένων Herwerden.

16–17. Col. X 20 σκκ.

καὶ ὁ [μὲν Σό-
λων οὐδ' ὁ] δικαίως ἔγραφεν ψήφ[ισμὰ τις
τοῦ νόμου] οἶεται δεῖν κυριώ[τ]ε[ρον εἶναι]

„Solón álláspontja szerint még a jogszerűen előterjesztett javaslat sem hatálytalaníthatja a törvényt.”

Javaslatom:

καὶ ὁ [μὲν νο-
μοθέτης οὐδ' ὁ] δικαίως ἔγραφεν ψήφ[ισμὰ τις
τοῦ γε νόμου] οἶεται δεῖν κυριώ[τ]ε[ρον εἶναι]

Bár az eltérő olvasatok egyes elemeit más szövegkiadók is felvetették, ebben a formában másutt nem olvashatók.

18. Col. X 23

σὺ δὲ καὶ τ]ὰς ἀδίκους συνθη[ήκας ἀξιοῖς κρα-
τεῖν πάντων] τῶν νόμων. (Jensen és de Falco)

„Te viszont elvárnád, hogy a hamis szerződésed az összes törvéynél többet nyomjon a latban.”

A lacunák méretének ellenőrzése alapján Blass és Kenyon alábbi megoldását tartom helyesnek, mindez a tartalmat nem befolyásolja:

σὺ δὲ οἶει τ]ὰς ἀδίκους συνθή[κας δεῖν κρα-
τεῖν πάντων] τῶν νόμων.

További javaslatok: σὺ δὲ κρατεῖν τ]ὰς ἀ. συνθή[κας ἀξι]οῖς Weil, ἔνθα σὺ τ]ὰς ἀ. συνθή[κας ἀξι]οῖς | κρατεῖν Vogt, σὺ δὲ ἀξι]οῖς] τ. ἀ. συν[θήκας κρατεῖν | ἀπάντων] τῶν νόμων Fuhr.

19. Col. XI 12.

τὸν μὲν γὰρ παῖδα, ὄνπ[ερ ἀρ]τίως εἶπο[ν, ἔ-
πε]μπέ μοι λέγοντα, ὅτι οὐκ [ἄν συ]νείη μ[οι, εἰ
μὴ λ]ύσομαι αὐτοῦ τὸν πα[τέ]ρα καὶ τὸν [ἀ-
δελφ]όν.

„A fiút ugyanis, akit az imént említettem, azzal a mondókával küldte el hozzám, hogy nem lesz velem, csak ha kiváltom az apját és a fivéréét is.”

A maradványok azonban nem támasztják alá a fenti megoldást. Javaslatom:

ὅτι οὐκ [ἄν συ]νείη μ[οι, ἄν
μὴ δέ]χωμαι

További javaslatok: Jensen fenti olvasatát de Ricci és Jouguet is megerősítette (a col. II 6. sorában, ugyanilyen tartalmi összefüggésben szereplő ἀπολῦσαι is ezt látszik alátámasztani), De Falco pedig elfogadta. ἵνα | δὴ ἡ]γῶμαι Revillout, ἵνα | ἅμα ὠ]νῶμαι Diels, ἄν | μὴ ὠ]νῶμαι Weil, Blass (aki a v-t is részben látni vélte), Kenyon, | ἐὰν μὴ ὠ]νῶμαι Herwerden és Vogt. A δέχωμαι olvasatot erősítheti, hogy az adósságok vállalásával (fogadásával) kapcsolatban a col. III 9. sorában az ἀναδέξειμῃ igét használja.

20. Col. XII 3

ἀλ]λ' ἅπερ ὁ πατήρ μοι ἔδωκεν
χωρία [. . .] τ[α]ῦτα γεωργῶ, πρ[ὸς] δὲ τού-
των ε[ἰς τὴν] ὠνήν ἐνεσείσθη.

„Azt a *kis* földet művelem, amit apám adott nekem; az alperesek rángattak bele ebbe a vásárba.”

Javaslatom:

ἀλ]λ' ἅπερ ὁ πατήρ μοι ἔδωκεν
χωρία [μόνα, τ]αῦτα γεωργῶ, ὑ[πὸ] δὲ τού-
των ε[ἰς τὴν] ὠνήν ἐνεσείσθη.

A μόνα kiegészítés Bartolinitől származik. A praepositio olvasatában de Riccit támogatom.

21–23. Col. XIII 4 skk.

καὶ τὸν μὲν Μίδαο τὸν
τολ[. . . . .]ξαι, ὃν ἄκων φησὶν ἀ[πο]λυῖσαι,
τοῦτ[ον . . . . .] λα]βεῖν· τοῦ δὲ παιδός, [ὃν] τότε
προῖκ[ά μοι φησιν] διδόναι, νῦν αὐτ[ὸν λ]αβεῖν
ἀργύρ[ιον πολὺ πλεῖον] τῆς ἀξίας,

„Rádásul Midas, akinek volt mersze *összejátszani vele*, s akit állítása szerint akarata ellenére bocsátott el, *a nyakamon marad*, a fiúért pedig, akit annak idején állítólag ingyen akart nekem adni, most a valós értékénél jóval nagyobb összeg üti a markát.”

Javaslatom:

καὶ τὸν μὲν Μίδαο τὸν
τολ[. . . . .]ξαι, ὃν ἄκων φησὶν ἀ[πο]λυῖσαι,
τοῦτ[ον ἐμὲ λα]βεῖν· τοῦ δὲ παιδός, [ὃν] τότε
προῖκ[ά μοι ἔφη] διδόναι, νῦν αὐτ[ὸν λ]αβεῖν
ἀργύρ[ιον πλεῖον] τῆς ἀξίας,

A lacunák valós mérete kisebb, ebből adódnak az eltérő olvasatok. Az ἔφη olvasatot Kenyon javasolta.

24. Col. XIII 8

αὐτὸς μέ]ντοι οὐκ ἀξιώ
πρὸς [τοῖς ἄλλοις καὶ ἀτι]μωθῆνα[ι ὑ]π’ Ἀθη-
νογέν[ους]

„Azt azonban már végképp nem tartom méltányosnak, hogy mindezek tetejébe még a polgárjogomat is elveszítsem Athénogenés miatt.”

Javaslatom:

αὐτὸς μέ]ντοι οὐκ [ἀ]ξιώ με
πρὸς [τοῖς ἄλλοις καὶ ἀτι]μωθῆνα[ι ὑ]π’ Ἀθη-
νογέν[ους]

A korábbi kiadóktól eltérően úgy láttam, hogy a sor végén a redundáns iótával írt ἀξιώ (ΙΞΙΩΙ) után további maradványok vannak (ΙΞΙΩΙ . C).

25–26–27. Col. XIV 1 skk.

μώτατοι τῶν μετοίκων ἀφου[λάκτω]ς ἔρ-
χεσθαι. ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τῷ πρ[ὸ]ς Φί-
λι<π>πον μικρὸν πρὸ τῆς μάχης ἀπέ[λιπε τ]ὴν
πόλ[ι]ν,

„...A Philippos ellen vívott háborúban kevésel a csata előtt elhagyta a várost.”

Javaslatom:

εἰώθασιν οἱ χρησιμ-]
μώτατοι τῶν μετοίκων ἀφ’ αὐτ[ῶν παρ]έ-
χεσθαι. ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τῷ ἱερ[ῶ] ἐ[πι] Φί[ι]λ-
ιππον μικρὸν πρὸ τῆς μάχης ἀπέδρα τὴν
π[ό]λ[ι]ν

Hyperidés itt a metoikosok békében és háborúban tanúsított magatartásáról beszél és a városhoz hű, lojális idegenek önzetlen felajánlásait állítja szembe azzal, ahogy Athénogenés cserben hagyta a várost. „A legkiválóbb metoikosok [veszély idején] saját vagyonukból szoktak adakozni [a város javára]. A Philippos elleni szent háborúban azonban kevésel a csata előtt elszökött a város [hívó szava] elől.” A teljesen elveszett megelőző sor tartalmát Vogt rekonstruálta: [πολεμούντων γὰρ ὑμῶν εἰώθασιν οἱ χρησιμ]ώτατοι, jóllehet Kenyonnal egyetértve az első sor első betűje egyaránt lehet μ, ν vagy π. Az első sor második felére vonatkozó további javaslatok: ἀφίκο[ντο ἐπὶ τὸ μά]χεσθαι Revillout, ἀφ[ύ]λακτοι ἔ[πεσθαι] Diels, ἀφ’ αὐτῶν ἔ[πεσθαι] Vogt. A „Philippos elleni háború” görög megfelelőjének helyreállításában a ἱερ[ῶ] szó maradványait véltem látni (a ρ előtt kerekded betű volt, nem π). Bár a szent háború kifejezés a szónokoknál és történetíróknál rendre a Kr. e. IV. század közepén a delphoi Amphiktyónia, Philippos és a phókisiak között vívott fegyveres küzdelemre vonatkozik, elképzelhető, hogy a magasztos cél, Philippos és a makedónok megállítása Hypereidés – sokszor tapasztalt – egyedi (ιδίως) nyelvhasználatában ilyen jelzöt is kaphatott. A Philippos nevét megelőző praepositio csak Vogt szerint volt az általam is vélt ἐ[πι] : πολέμῳ τῷ ἐπὶ Φί[ι]λιπ[π]ον. Az ἀπέδρα általában a szolgák szökésére vonatkozik, és akitől megszökik valaki, az accusativusban áll. Ilyen összefüggésben, ahogy itt Hypereidés használja, tudniillik sarkítva: elszökött az anyja/apja (Vaterland), azaz városa elől, másutt nem fordul elő. Ezért is támadta ezt a megoldást oly vehemensen Fuhr a Kenyon szövegkiadásáról írt recenziójában. A szövegkiadói töprengéseket jól példázza, hogy Blass első kiadásában maga is ezt a megoldást alkalmazta, majd azt később visszavonta, és ἀπέ[λιπε]-re cserélte. Ugyanez történt Kenyonnal is, csak épp megfordítva. Első kiadásában az ἀπέ[λιπε]-t hozta, majd visszavonta, és ἀπέδρα-ra cserélte.

28. Col. XV 9 sk.

εἰς Τροίη-
να ἔλθων καὶ ποιησαμένων αὐτὸν Τροι-
ζηνίων πολίτην ὑποπεσῶν Μνησίαν

τὸ]ν Ἀργεῖον καὶ ὑπ’ ἐκείνου κατασ[τα]θεῖς
 ἄρχω]ν ἐξέβαλεν τοὺς πολίτας ἐκ τῆς
 πόλ]εως

„Troizénban például bevándorlóként polgárjogot kapott a troizéniaktól, mégis az argosi Mnésias szolgálatába állt, aztán a tőle ráruházott tisztséggel visszaélve kiűzte a polgárokat városukból.”

Javaslatom:

καὶ ὑπ’ ἐκείνου κατασ[τὰ]ς εἰς
 ἄρχ]ην ἐξέβαλεν τοὺς πολίτας ἐκ τῆς
 πόλ]εως

Az intranszitiv jelentésű καταστάς előfordul ὑπό praepositio mellett „valaki által valamivé megtett / valamilyen helyzetbe hozott” értelemben lásd Isoc. VII 62 és VI 44. A betűmaradványok és a rendelkezésre álló helyek méretei egyértelműek. A hely miatt a κατασ[τα]θεῖς olvasat csak akkor lenne lehetséges, ha az εἰς-nél haplográfiát feltételeznénk. Másfelől az ἄρχ]ην olvasat megoldja azt a problémát, ami az ἄρχω]ν esetében fennáll: tudniillik nem tudjuk, milyen tisztségről van szó, ilyen terminusnak a korabeli Troizénban nincs nyoma.⁷

29. Col. XV 21 sk.

οὗτος δὲ ὁ μιαρὸς, [ὁ] ἀφείς
 ὑμᾶς κα]κεῖ ἐγγραφ[εῖ]ς, οὔτε τῆς πολ[ι]τεῖ[ας
 οὔτε τοῦ ἥθο]υς τῆς [π]όλεως [ο]ὔδὲν [ἐ]πετή-
 δευεν ἄξι]ον,

„Ez az átkozott viszont, aki titeket elhagyott és amott vétette fel magát polgárnak, meg sem próbált a város szelleméhez és a törvényekhez méltón viselkedni.”

Javaslatom:

οὗτος δὲ ὁ μιαρὸς, [τρ]αφείς
 τ’ ἐκεῖ] καὶ ἐγγραφε[ί]ς,

A [τρ]αφείς olvasat Athénogenés villámgyors troizéni politikai karrierjének is magyarázatát adhatja. Bár joggal gyaníthatunk szónoki nagyításokat a vádló Epikratés (Hypereidés) részéről, nehezen érthető, hogy egy egyiptomi származású athéni metoikos miért kapott volna szinte azonnal polgárjogot Troizénban, nem sokkal később pedig olyan befolyásos tisztségre is megválasztották, amellyel visszaélve és Mnésias „árulását” követve makedón helyőrséget tudott elhelyezni a troizéni fellegvárban (lásd a következő 30., javított szöveghely). Azonnal hihetőbbé válik mindez, ha jelen szöveghely alapján kiderül, Athénogenés Troizénban nevelkedett (τραφείς – a τρέφω igét általánosabb „nevelkedik”, „felnő” és nem „táplál”, „eltart”

⁷ Lásd D. Whitehead: Hyperides. *The Forensic Speeches*. Oxford (2000) 340 sk.

értelemben értve),⁸ voltaképpen onnan származott el Athénba, és épp ezért volt Troizén az a város, ahová a veszély közeledtén visszatért. Mindez magyarázatot ad arra, hogy a troizéniai miért fogadták bizalommal a köztük nevelkedett, minden valószínűség szerint időközben tehetőssé vált, befolyásos kereskedőt. Az olvasat jobban illeszkedik a 23. sorban olvasható τοῦ ἤθο]υς τῆς [π]όλεως értelméhez is. Annak kellene igazán egy város éthoszát (szellemiségét) értenie, ahhoz igazodnia, aki ott nevelkedett.

30. Col. XV 28 sk. (Col. XVI 1.)

ραν δεδ[ιως . . . .]ιν κατέφ[υγ]εν. και ταῦ-
τα ὅτι ἀληθῆ λέ[γω, ἀνα]γνώσεται ὑμῖν πρῶτον
μὲν τὸν νό[μ]ον

„Ekkor történt, hogy a troizéniaiak kemény büntetése elől – megrettenve – ismét hazame-
nekült. Állításaim igazolására elsőnek azt a törvényt olvastatom.”

A lacuna méretének helyreállítása és az elcsúszott töredékdarabok helyreigazítása után a javaslatom:

[φρου-
ρὰν δὲ ἀκ[ροπόλει] ἐνκατέστη[σ]εν. και ταῦ-
τα

„Makedón helyőrséget helyezett el a fellegvárban.”

A szöveghelyet az *Antik Tanulmányok*ban korábban már leírtam és tartalmában is bemutattam.⁹

31–33. Col. XVII 1 skk.

[πρα-
χθέντα, και ὄν [τρ]όπον ἐ[πιβεβούλευκέν
μοι Ἀθηνογένης, και ὡς ὑμῖν προσενήνεκ-
ται. τὸν δὴ και ἰδία[ι] πονηρὸν [και τῆς πόλε-
ως τὴν σωτηρίαν ἀπελίσαν[τα και ὑμᾶς
ἐγκαταλιπόντα και παρ' οὐς ἐξ[ώκησεν
ἀναστάτους ποιήσαντα

⁸ A τρέφω ige Hypereidésnél egy alkalommal fordul elő, mégpedig a *Halotti beszédben* (or. VI. col. IV 15 skk.): ἀλλὰ [πε]ρὶ τῆς παιδείας αὐτῶν ἐπι[μνη]σθῶ, και ὡς ἐν πολλῇ σ[ωφορ]σύνῃ παιδες ὄντι[ες ἐτρέ]φησαν και ἐπαιδε[ύθησαν]; („Vagy talán – miként egyesek szokták – neveltetésüket említsem, hogy gyermekkoruktól fogva nap mint nap a józan mértékletességre nevelték és tanították őket?”)

⁹ Lásd Horváth: *i. m.* (4. j.) 41 skk. A tanulmányhoz a készülő kritikai kiadás megfelelő oldalát is mellékeltem. A mellékletet idegen nyelvű kiadványban is közzétettem: L. Horváth: The Vicissitudinous History of the Athenogenes-Papyrus and its Edition. *AAHung* 49 (2009) 507–522.

„Azt hiszem, kellőképpen megismertétek Athénogenés tetteit: beleértve a nekem állított kelepécét és hozzátok fűződő viszonyát is. A markotokban van, sújtsatok le rá, hiszen nemcsak magánügyeiben aljas, hanem a haza megmentéséről lemondva titeket is elhagyott a bajban, befogadóit pedig földönfutókká tette!”

Javaslatom:

[πρα-
χθέντα, καὶ ὄν [τρ]όπον ἐ[πεβούλευσεν ἐ-
μοὶ Ἀθηνογενῆς, καὶ καὶ ὡς ὑμῖν πα[ρέστη εἶρη-
ται. τὸν δὴ καὶ ἰδία[ι] πονηρὸν [καὶ τῆς πόλε-
ως τὴν σωτηρίαν ἀπελίπισαν[τα καὶ ὑμᾶς
ἐγκαταλιπόντα καὶ παρ' οὗς ἐξ[ελθὼν ὄικει
ἀναστάτους ποιήσαντα

Az első olvasatban Kenyon és Vogt javaslatát támogatom. A második olvasat a betűmaradványok miatt egyértelmű, szövegszerű párhuzam: Dem. XLV 64. Hypereidés a rá jellemző iróniával fogalmaz. Korábbi javaslatok: π[ροδότης ἑώρα]ται (vagy εὔρη]ται Diels, Kenyon, Blass, ἤρη]ται Weil, εἴληπται Fuhr) Revillout, π[ροσηνέχθη εἶρη]ται Vogt, ὑμῖ]ν προσενήνεκ]ται Sudhaus Jensen kiadásának javítási jegyzékében. Jensen azonban az elválasztási hiba miatt a bevezető XV. oldalán (2. jegyzet) mégis kétségbe vonta a főszövegbe felvett javaslatot. ὑμῖ]ν πρῶην κέχηρ]ται Schröder és De Falco Dem. XXIII 153 alapján, π[αρακέχηρ]ται Lauciani. A harmadik olvasat mellett a lacuna mérete tanúskodik, az „eltávozó” kifejezésre lásd Dem. XXIII 45. A troizéniakkal való együttélés, az ottlakás *praeteritum imperfectum*mal történő kifejezése jobban illik Athénogenés árulásának, és annak mértékének a bemutatásához. Korábbi olvasatok: ἐξ[ώικει τούτους Revillout, ἐξ[ώκησεν . . . . Weil, ἐξ[ώκησεν πολλοὺς Kenyon, ἐξ[ώκησεν Blass, Vogt, De Falco, ἐξ[ώκησεν ἐξ]αναστάτους Colin.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az NKFIH NN 124539 számú, „Társadalmi kontextus a szövegkritika tükrében: Bízáncon innen és túl” című pályázat támogatásával készült.

Összeférhetetlenségi nyilatkozat: A szerző mint egyben főszerkesztő a kézirat bírálatának folyamatában nem vett részt.

SUMMARY

This study presents the 33 loci where the author is proposing a reading divergent from, or new in comparison with, Jensen's authoritative edition. The emendations have resulted from collating through autopsy. Although their majority is of smaller significance, some new readings render Athenogenes and Troezen's relationship more understandable. The Athenian metic must most probably have been raised in Troezen, therefore fleeing back there on the eve of Chaeronea. This is why the people of Troezen trusted him, which the orator claims he disgracefully abused.

Keywords: Hyperides, Athenogenes, new readings, Troezen

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

